

Autor: dr Natalia Jackowska

Niemiecka Konferencja ds. Islamu jako przykład instytucjonalizacji dialogu państwa z muzułmanami w Republice Federalnej Niemiec

Według opublikowanego w 2009 r. studium Federalnego Urzędu ds. Migrantów i Uchodźców na terenie Republiki Federalnej Niemiec zamieszkuje od 3,8 do 4,3 miliona muzułmanów¹. Nie jest to grupa jednorodna z uwagi na różne pochodzenie, kulturowane tradycje religijne bądź sekularyzację, stopień zakorzenienia w obecnym kraju pobytu, długość i charakter pobytu czy przesłanki dotyczące przyszłych perspektyw życiowych. Pojęcie islamu w Niemczech wymaga – w zależności od opisywanego kontekstu – sprecyzowania, gdyż dotyczy nie tylko sfery konfesji i tożsamości religijnej; stosowane w odniesieniu do całej populacji muzułmanów w RFN uwzględniać musi jej wewnętrzne zróżnicowanie. Prócz różnic religijnych (największe grupy: sunnici 74%, alewici 12%, szyici 7%) najbardziej uchwytnym źródłem odrębności jest narodowość i kraj pochodzenia; w tym zakresie dominująca pozycja przypada Turcji, z którą identyfikuje się ponad 2,5 mln zamieszkujących w Niemczech muzułmanów. Drugą, półmilionową rzeszę wyznawców tworzą przybysze z południowo-wschodniej Europy. Około 45% muzułmanów żyjących w Niemczech posiada niemieckie obywatelstwo².

Nr 45 / 2010
15'11'10

INSTYTUT ZACHODNI
im. Zygmunta
Wojciechowskiego
Instytut Naukowo-Badawczy,
Poznań

Redakcja:
Joanna Dobrowolska-Polak
(redaktor naczelna),
Marta Götz,
Piotr Cichocki

¹ Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Deutsche Islam Konferenz, *Muslimisches Leben in Deutschland*, Nürnberg 2009, s. 80.

² Tamże, s. 80-84.

Proces instytucjonalizacji islamskich wspólnot kulturalnych i wyznaniowych zapoczątkowany został w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych, co jest uznawane za cezurę rozgraniczającą okres „islam gastarbeiterów” od epoki „islam w Niemczech”. Powstawanie organizacji i związków pociągnęło za sobą rozwój aktywności społecznej i komercyjnej, służącej zaspokojeniu potrzeb kultowych i kulturowych członków (sklepy z rytualną żywnością i strojami, księgarnie, szkolnictwo, środki masowego przekazu, itp.). Miejsce stowarzyszeń i związków zaczęły zajmować gminy wyznaniowe skupione wokół meczetów, które stały się wyróżnikami muzułmańskiej tożsamości w niemuzułmańskim otoczeniu, same jednak powielają charakteryzujące islam różnice natury religijnej, politycznej i kulturowej krajów pochodzenia swoich członków, co zresztą odbywało się często przy finansowym i organizacyjnym wsparciu tych krajów. Istotne jest też podkreślenie, że mimo wielości i różnorodności organizacji religijnych i społecznych, przytłaczająca większość (około 80%) muzułmanów zamieszkujących kraj między Łabą a Renem nie angażuje się w działalność tych instytucji.

Trudno również opisywać społeczność muzułmańską w Niemczech w sposób podobny jak inne religie, a szczególnie Kościoły chrześcijańskie, gdyż islam nie jest religią uznawaną przez państwo. Z tego względu wspólnoty jego wyznawców nie mogą korzystać m.in. z państwowego wsparcia w gromadzeniu podatku, z innych form wsparcia finansowego, a także z dostępności opieki duszpasterskiej w wojsku, szpitalach, domach opieki i więzieniach, czy dostępu do publicznych środków masowego przekazu. Organizacje i instytucje muzułmańskie działają w formie zarejestrowanych stowarzyszeń bądź według prawa cywilnego.

Powołana do życia w 2006 r. z inicjatywy Wolfganga Schäublego, ministra spraw wewnętrznych w pierwszym gabinecie Angeli Merkel, Niemiecka Konferencja ds. Islamu (*Deutsche Islam Konferenz*³) stanowi stałą płaszczyznę dialogu między państwem a wspólnotami muzułmańskimi. Jej zadaniem jest rozstrzygnięcie kwestii

³ Podstawowe informacje na temat struktury oraz prac patrz: <http://www.deutsche-islam-konferenz.de>.

związanych z funkcjonowaniem tej grupy wyznaniowej na gruncie ustroju i prawa wyznaniowego RFN, a także projektowanie nowych rozwiązań organizacyjnych i prawnych. Podstawowy problem stanowi zaznaczone już na wstępie zróżnicowanie czteromilionowej społeczności muzułmanów w Niemczech oraz wyrażane przez nią postulaty traktowania równoprawnego z innymi religiami praktykowanymi w RFN, zwłaszcza z Kościołami chrześcijańskimi. Ze strony Konferencji formułowane jest dążenie do stworzenia podstaw uznania muzułmanów za integralną część niemieckiego społeczeństwa; jej mottem jest hasło „muzułmanie w Niemczech – niemieccy muzułmanie”.

W pierwszych latach swego istnienia Konferencja działała w trzech grupach tematycznych: „Ład społeczny w Niemczech i konsens wokół wartości”, „Problemy religii w świetle niemieckiej konstytucji” oraz „Gospodarka i środki przekazu jako pomosty” jak również na forum dyskusyjnym „Bezpieczeństwo i islam”, a wyniki swoich prac prezentowała w formie deklaracji i zaleceń na dorocznym forum plenarnym. W 2009 r. struktura organizacyjna Konferencji została zmodyfikowana i obecnie tworzy ją plenum, komitet wykonawczy oraz grupy robocze powoływane *ad hoc*. Obradujące raz w roku zgromadzenie plenarne konstytuują przedstawiciele rządu federalnego, konferencji resortowych krajów federacji oraz władz samorządowych, a po stronie muzułmańskiej reprezentanci organizacji oraz eksperci (naukowcy, prawnicy, teologowie i duchowni). Zwraca uwagę, że w liczącym obecnie 32 osoby plenum przedstawiciele organizacji muzułmańskich to zaledwie 6 osób w 16-osobowej delegacji muzułmańskiej. Gospodarzem posiedzeń plenarnych jest federalny minister spraw wewnętrznych. Komitet wykonawczy debatuje co dwa miesiące i powołuje, w zależności od potrzeb, specjalne grupy opracowujące szczegółowe projekty. Na forum Niemieckiej Konferencji ds. Islamu reprezentowane są obecnie trzy organizacje religijno-kulturalne: Turecka Islamska Unia Biur ds. Religii (*DITIB*), Związek Islamskich Centrów Kultury (*VIKZ*) oraz Gminy Alewitów w Niemczech (*AABF*), a także świecka organizacja Gmin Tureckich w Niemczech (*TGD*). Dodatkowo zaproszone zostały:

Centralna Rada Gmin Islamskich Bośniaków w Niemczech oraz Centralna Rada Marokańczyków w Niemczech.

Cele wyznaczone pierwszej fazie funkcjonowania Konferencji w latach 2006-2009 związane były zarówno z kwestiami ogólnymi, jak i konkretnymi problemami codziennego funkcjonowania muzułmanów w społeczeństwie niemieckim. Dyskutowano o wartościach i ich integrującej roli w świetle obowiązującego prawa oraz zasad wynikających z Ustawy Zasadniczej RFN. Konsens wokół wartości prowadził do stwierdzenia, że integracja oznaczać musi więcej niż tylko znajomość języka kraju pobytu, a ramy wyznaczone przez demokratyczne państwo świeckie stwarzają warunki do praktykowania wolności religii i wyznania przy poszanowaniu akceptowanych granic tej wolności. Podkreślono odpowiedzialność obywateli za praktykę demokracji, gwarantującej wolność i bezpieczeństwo. Ważnym dorobkiem pierwszej fazy działalności Konferencji jest zainicjowany przez jedną z jej grup roboczych projekt naukowy „Życie muzułmanów w Niemczech”, który zaowocował obszernymi badaniami prowadzonymi przy wsparciu Federalnego Urzędu ds. Migrantów i Uchodźców nad strukturą, charakterem i liczebnością społeczności muzułmanów w RFN. Opublikowane w 2009 r. niemal pięćsetstronicowe studium „Życie muzułmanów w Niemczech” jest nieocenionym kompendium aktualnej wiedzy o tej grupie. Konferencja zajmowała się kwestiami nauczania religii w szkołach, sposobami wyrównywania szans dzieci imigrantów w edukacji oraz tworzenia i funkcjonowania miejsc kultu religijnego. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w 2008 r. było organizatorem spotkania polityków, dziennikarzy i znawców mediów poświęconego roli środków masowego przekazu w procesie integracji oraz kształtowania społecznego obrazu migrantów i społeczności islamskiej. Zainicjowano również działania informacyjno-prewencyjne polegające na kooperacji organizacji muzułmańskich z policją i innymi służbami zapewniającymi bezpieczeństwo publiczne. Obustronne korzyści z tej współpracy obejmują m.in. realizację projektów informacyjnych i edukacyjnych dla funkcjonariuszy służb państwowych w zakresie specyfiki współpracy z instytucjami muzułmańskimi.

Rozpoczęta dorocznym posiedzeniem plenarnym w dniu 17 maja 2010 r. tzw. druga faza funkcjonowania Niemieckiej Konferencji ds. Islamu podjęła dalsze prace nad implementacją prawa ustrojowego oraz wyznaniowego w realiach życia społeczności muzułmanów w RFN. W programie, obok dotychczasowych tematów, znalazła się m.in. sprawa teologii islamskiej jako kierunków studiów na uczelniach wyższych (pierwsze dwusemestralne studium uruchomione zostało w 2010 r. na Uniwersytecie Osnabrück), kształcenia imamów w Niemczech, równouprawnienia kobiet, przeciwdziałania ekstremizmowi i radykalizmowi oraz polaryzacji społecznej. Z udziału w Konferencji wycofała się Centralna Rada Muzułmanów w Niemczech, krytykując brak konkretnie sformułowanych celów oraz niewłaściwy – jej zdaniem – skład Konferencji, a także nieadekwatne odniesienia do problemu wrogości wobec islamu⁴ oraz Rada Islamska w RFN (wskutek sprzeciwu największej organizacji członkowskiej Milli Görüs)⁵. Opozycyjne partie polityczne krytykują także obecnego ministra spraw wewnętrznych Thomasa de Maizièrè'a za zbyt wiele błędów popełnionych w przygotowaniu kolejnej fazy Konferencji⁶. Kwestionowana jest nie tyle sama idea Konferencji, lecz sposób jej realizacji, dobór uczestników i próby potraktowania jako ekskluzywnego klubu dyskusyjnego, podczas gdy potrzeba długofalowej pracy poznawczej dla osiągnięcia zrozumienia i porozumienia⁷.

Krytyka Niemieckiej Konferencji ds. Islamu wskazuje na brak odzwierciedlenia w jej składzie przekroju różnorodnych instytucji i organizacji skupiających muzułmanów w Niemczech. Należy jednak zwrócić uwagę, że Konferencja ma być płaszczyzną dialogu prowadzonego w kontekście prawa ustrojowego i wyznaniowego RFN,

⁴ Zentralrat der Muslime verlässt Islamkonferenz, „Frankfurter Allgemeine“ FAZ.net, 13 maja 2010, w:

<http://www.faz.net/s/Rub594835B672714A1DB1A121534F010EE1/Doc~E8B10FB537D54664A887AD120C47A5AC~ATpl~Ecommon~Scontent.html> .

⁵ „Raus auf die Straße und in die Moscheen“, „Frankfurter Allgemeine“ FAZ.net, 17 maja 2010, w:

<http://www.faz.net/s/Rub594835B672714A1DB1A121534F010EE1/Doc~E3A2AC6EDFFDD44548E9EDDC612A9D00B~ATpl~Ecommon~Scontent.html> .

⁶ Tamże.

⁷ Ist die Fortsetzung der Islamkonferenz sinnvoll, http://de.gantara.de/webcom/show_article.php/c-469/nr-1202/i.html .

a nie instytucją przedstawicielską niemieckich muzułmanów. Rozwiązania systemowe wypracowywane na jej forum dotyczą nie tyle projektowania nowych norm, co funkcjonalnej implementacji obowiązujących przepisów z punktu widzenia społeczności muzułmanów w Niemczech. Idzie to w parze z klarownymi deklaracjami inicjatora Konferencji - federalnego ministra spraw wewnętrznych, iż w żadnym razie jej celem nie jest asymilacja, lecz usuwanie problemów wynikających z tych aspektów odmienności, które są kontrowersyjne w świetle dotychczasowych regulacji oraz praktyki. Konferencja stanowi formę instytucjonalizacji dialogu państwa z religią na szczeblu federalnym, co znajduje odbicie w konkretnych rozwiązaniach wdrażanych na poziomie krajów federacji. Najlepszym przykładem są regulacje dotyczące nauczania religii muzułmańskiej, wprowadzane w zróżnicowanej formie, poczynając od 1999 r. w Północnej Nadrenii-Westfalii, Dolnej Saksonii, Bawarii, Nadrenii-Palatynacie, Badenii-Wirtembergii, Szlezwiku-Holsztynie, Hesji, Berlinie i Bremie. Są wśród nich zarówno programy pilotażowe, jak i programy wdrażane dzięki współpracy na poziomie lokalnym czy elementy islamu nauczane w ramach etyki. Środki budżetu federalnego z dyspozycji ministerstwa spraw wewnętrznych przeznaczane są także na wspieranie projektów służących dialogowi międzyreligijnemu, szczególnie z muzułmanami, jak również na Nagrody Integracji, które zostały po raz pierwszy wręczone w Berlinie 12 listopada 2010 r. za realizację konkretnych projektów służących społecznościom lokalnym

Dorobek Konferencji, wypracowany w ciągu zaledwie czterech lat, uznać należy za istotny z punktu widzenia instytucjonalnego wsparcia procesów integracji muzułmanów w systemie państwowym RFN. Konferencja sprawność funkcjonowania zawdzięcza z pewnością swej niewielkiej liczebności oraz usytuowaniu instytucjonalnemu w strukturze władzy wykonawczej. Wątpliwości budzić może kwestia proporcji w doborze uczestników Konferencji ze strony muzułmańskiej; dziesięcioosobowe grono ekspertów mogłoby zyskać lepsze wsparcie ze strony praktyków dzięki włączeniu do prac Konferencji większej liczby reprezentantów organizacji religijnych

i kulturalnych. Odzwierciedlałoby ono lepiej faktyczną różnorodność charakteryzującą społeczność muzułmańską w RFN, nawet przy uwzględnieniu niskiego stopnia jej zaangażowania w działalność instytucji i organizacji wyznaniowych.

INSTYTUT ZACHODNI
im. Zygmunta
Wojciechowskiego
Instytut Naukowo-Badawczy,
Poznań

ul. Mostowa 27 A,
61-854 Poznań,
tel. 061/852 76 91,
fax 061/852 49 05,
e-mail: izpozpl@iz.poznan.pl,
www.iz.poznan.pl

CZASOPISMA INSTYTUTU ZACHODNIEGO:

- „Przegląd Zachodni”
- „WeltTrends. Zeitschrift für internationale Politik”
- „Siedlisko. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość społeczności na Ziemiach Zachodnich i Północnych”
- „Biuletyn Instytutu Zachodniego”

WYDAWNICTWO INSTYTUTU ZACHODNIEGO:

- Moje Niemcy – moi Niemcy. Odpominania polskie, red. H. Orłowski, Poznań 2009;
- K. Malinowski, Przemiany niemieckiej polityki bezpieczeństwa 1990-2005, Poznań 2009;
- M. Rutowska, Lager Głowna. Niemiecki obóz przesiedleńczy na Głownej w Poznaniu dla ludności polskiej (1939-1940), Poznań 2009;
- Transformacja w Polsce i Niemczech Wschodnich. Próba bilansu, red. A. Sakson, Poznań 2009;
- Ślężacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością, red. A. Sakson, Poznań 2008;
- B. Koszel, Polska i Niemcy w Unii Europejskiej. Pola konfliktów i płaszczyzny współpracy, Poznań 2008;
- B. Koszel, „Nowe otwarcie”? Stosunki polsko-niemieckie w okresie rządów koalicji PO-PSL (2007-2009) „Zeszyty Instytutu Zachodniego”: nr 57/2009;
- M. Wagińska-Marzec, Konflikt wokół Widocznego Znak w świetle prasy polskiej, „Zeszyty Instytutu Zachodniego”: nr 56/2009;
- Z. Mazur, Widoczny Znak (2005-2009), „Zeszyty Instytutu Zachodniego”: nr 55/2009;
- P. Cichoński, Wybrane problemy badań nad tożsamością europejską, „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 53/2009;
- B. Koszel, Integracja Turcji z Unią Europejską z perspektywy RFN, „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 52/2009;
- I. Romiszewska, Banki niemieckie w Unii Europejskiej, „Zeszyty Instytutu Zachodniego”: nr 51/2009.

